

**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΙ
ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID-19.
ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**PROFESSIONAL IDENTITY AND UNDERGRADUATE
STUDENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC.
A CASE STUDY IN GREECE**

Δρ. Βασιλική Σ. Φωτοπούλου, Ε.Δι.Π.
Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και
της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία
Πανεπιστήμιο Πατρών
vfotooulou@upatras.gr

Περίληψη

Μέσα από την παρούσα εργασία επιδιώκεται η διερεύνηση των θέσεων προπτυχιακών φοιτητών/τριών σχετικά με το πως θεωρούν ότι η πανδημία επηρέασε τους/τις ίδιους/ες ως μελλοντικούς/κές εκπαιδευτικούς. Πρόκειται για δείγμα φοιτητών/τριών προσχολικής εκπαίδευσης που βίωσε την πανδημία και τις μεταβολές που αυτή επέφερε κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών τους σπουδών. Η συλλογή των δεδομένων έγινε με ανώνυμο ερωτηματολόγιο και ακολούθησε θεματική ανάλυση περιεχομένου. Από τις απαντήσεις διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές/τριες αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως εκπαιδευτικούς μέσα από την αντιμετώπιση αλλαγών, την αξιοποίηση νέων τεχνολογιών, την απόκτηση εμπειρίας ή και την απουσία εμπειρίας. Ιδιαίτερο όμως εύρημα αποτελεί η μελλοντική προοπτική και περαιτέρω αξιοποίηση της βιωμένης εμπειρίας από τους/τις φοιτητές/τριες. Σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να είναι αξιοποιήσιμη σε παρόμοιες καταστάσεις στο μέλλον ενώ σε άλλες περιπτώσεις λειτουργεί ως γενικευμένο εργαλείο που τους καθιστά ικανούς να ανταπεξέρχονται κάθε είδους πρόκληση. Η παρούσα έρευνα επιδιώκει να συνεισφέρει μέσα από τη δική της προσέγγιση στη βαθύτερη κατανόηση των αλλαγών που βίωσαν οι φοιτητές/τριες με αναφορά στην ταυτότητά τους και στην αξιοποίησή τους σε περιόδους μεταβολών και προκλήσεων στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι.

Λέξεις κλειδιά

Επαγγελματική ταυτότητα, πανδημία, COVID-19, προπτυχιακοί φοιτητές/τριες, προσχολική εκπαίδευση, μελλοντικοί εκπαιδευτικοί.

Abstract

This paper aims to investigate the positions of undergraduate students on how the COVID-19 pandemic affected them as future educators. The sample of the study is undergraduate students in a Greek University aspiring to become preschool teachers, who experienced firsthand during their undergraduate studies the pandemic and the changes it brought. The data was collected through an anonymous questionnaire followed by thematic content analysis. The analysis of the responses reveals that the students perceive themselves as pre-service educators coping with change, utilizing new technologies, acquiring unique experiences, or lagging behind in experience. A particular finding, however, is the future perspective of lived experience by students. One position is that these experiences will be applicable in the same (narrow) situation in the future. A second viewpoint is that it was a generalizable experience that raised their awareness and prepared them to meet ad hoc a broader spectrum of future challenges. The present research aspires to contribute to deepening our understanding of the changes the COVID-19 pandemic brought and how future educators perceive them in the process of forming their professional identity and preparedness in times of educational change and challenges.

Key words

Professional identity, pandemic, COVID-19, undergraduate students, early childhood education, future teachers.

0. Εισαγωγή

Η επαγγελματική ταυτότητα των εκπαιδευτικών διαμορφώνεται και εξελίσσεται μέσα από μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των μεταβαλλόμενων πλαισίων διδασκαλίας και του προσωπικού ερμηνευτικού πλαισίου που αναπτύσσει κάθε εκπαιδευτικός κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής του/της πορείας (Kálmán et al., 2020. Kelchtermans, 2009. Van Lankveld et al., 2021. Υφαντή & Φωτοπούλου, 2016). Ο Day και οι συνεργάτες του (2005) κάνουν λόγο για δύο τάσεις (tensions) που βιώνουν οι εκπαιδευτικοί, μεταξύ της «βασικής/κεντρικής» (“core”) ιδανικής ταυτότητας εκπαιδευτικού, όπως η μέριμνα προς τους/τις μαθητές/τριες και της περιστασιακής τους ταυτότητας στην προσπάθειά τους να προσαρμοστούν σε εξωτερικούς παράγοντες. Ως εξωτερικοί παράγοντες ορίζονται οι ποικίλες οι εκπαιδευτικές αλλαγές και στην προκειμένη περίπτωση ο αντίκτυπος και οι επιπτώσεις της πανδημίας COVID-19.

Πέραν όμως των εξωτερικών παραγόντων, οι οποίοι λειτουργούν ως σημείο αναφοράς στον προσδιορισμό και τη διαμόρφωση της ταυτότητας των εκπαιδευτικών, σημαντικό αναδεικνύεται -όπως εντοπίζεται και στη σχετική με το θέμα βιβλιογραφία- το χρονικό διάστημα των ακαδημαϊκών σπουδών των φοιτητών/τριών. Το χρονικό αυτό διάστημα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της επαγγελματικής ταυτότητας των

μελλοντικών εκπαιδευτικών και βρίσκεται σε αδιάσπαστη σχέση και συνάφεια με τη δόμησή της. Προς τούτο, σημαντική αναδεικνύεται και η συμβολή των ακαδημαϊκών σπουδών με τις εκπαιδευτικές εμπειρίες που παρέχονται σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο ως μέρος του προγράμματος σπουδών και οι οποίες συνεισφέρουν και διαμορφώνουν την επαγγελματική ταυτότητα των προπτυχιακών φοιτητών/τριών κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. (Ifanti & Fotopoulou, 2010. Nguyen & Yang, 2018. Schepens et al., 2009. Φωτοπούλου, 2019).

Η φύση της ταυτότητας του/της εκπαιδευτικού σε συνδυασμό με τις εξωτερικές επιρροές που αυτή δέχεται και μέσω αυτών αναπτύσσεται και εξελίσσεται, η συμβολή των ακαδημαϊκών σπουδών στην ταυτότητα των προπτυχιακών φοιτητών/τριών και η νέα πραγματικότητα, όπως αυτή δημιουργήθηκε κατά την πανδημία συνθέτουν μια διαφορετική ερευνητική προσέγγιση και προοπτική σχετικά με τον/την εκπαιδευτικό και την επαγγελματική του/της ταυτότητα (βλ. π.χ.: Jones & Kessler, 2020). Με εφιαλτήριο την επιρροή της πανδημίας στη διαμόρφωση της ταυτότητας του/της εν ενεργεία εκπαιδευτικού (Foreman-Brown et al., 2022) η παρούσα έρευνα επιδιώκει τη διερεύνηση των απόψεων προπτυχιακών φοιτητών/τριών προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με την ταυτότητά τους κατά την πανδημία.

Ειδικότερα, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει πως αυτή η μετάβαση και η επακόλουθη νέα πραγματικότητα που διαμορφώσαν οι συνθήκες της πανδημίας στην ακαδημαϊκή καθημερινότητα των φοιτητών/τριών, επηρέασε τον τρόπο που οι ίδιοι/ες αντιλαμβάνονται την ταυτότητά τους, ως μελλοντικοί εκπαιδευτικοί.

Εκτιμάται ότι η διερεύνηση του ανωτέρου ερευνητικού προβληματισμού θα συμβάλλει στην κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίστηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας από τους/τις προπτυχιακούς/κές φοιτητές/τριες προσχολικής εκπαίδευσης και τον αντίκτυπο των αλλαγών αυτών στην ταυτότητά τους. Επιπλέον, θα παρέχει πληροφορίες για τον τρόπο που διαμορφώνεται, προσδιορίζεται και επαναπροσδιορίζεται η ταυτότητα των νέων εκπαιδευτικών σε αντίστοιχες περιόδους αλλαγών και αβεβαιότητας.

1. Επαγγελματική ταυτότητα εκπαιδευτικού

Η επαγγελματική ταυτότητα του/της εκπαιδευτικού θεμελιώνεται σε ένα σύνολο Η πεποιθήσεων και αντιλήψεων που έχει διαμορφώσει το άτομο για το επάγγελμά του (Meyer, 2009. Yuan & Lee, 2016). Σύμφωνα με τους Flores και Day (2006) η ταυτότητα προσδιορίζεται ως μια τρέχουσα και δυναμική διαδικασία, η οποία εμπεριέχει την απόκτηση νοήματος και τον επαναπροσδιορισμό των αξιών και των εμπειριών του ατόμου. Επιπλέον, η ταυτότητα των εκπαιδευτικών συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το προσωπικό στοιχείο και αναφέρεται στον τρόπο που το κάθε άτομο αντιλαμβάνεται την έννοια του/της εκπαιδευτικού και τον εαυτό του ως εκπαιδευτικό (Meyer, 2009. Yuan & Lee, 2016). Ο Beijgaard και οι συνεργάτες του (2004) αναφέρουν ότι η έννοια της επαγγελματικής ταυτότητας προσδιορίζεται με ποικίλους τρόπους και διαφορετικές προσεγγίσεις στον τομέα της

εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, ενώ νωρίτερα, οι Cooper και Olson (1996) υπογραμμίζουν ότι η επαγγελματική ταυτότητα είναι μια έννοια με διάφορες εκφάνσεις, όπου πλείστοι παράγοντες, ιστορικοί, κοινωνιολογικοί, ψυχολογικοί και πολιτισμικοί συνεισφέρουν στην αντίληψη του/της εκπαιδευτικού για τον ίδιο του/της τον εαυτό ως εκπαιδευτικό (Cooper & Olson, 1996, στο: Chong & Low, 2009, σ. 60).

Ιδιαίτερο, επίσης, ερευνητικό ενδιαφέρον στην προσέγγιση της επαγγελματικής ταυτότητας των εκπαιδευτικών εντοπίζεται στην παρουσία των συναισθημάτων (Day & Leitch, 2001). Οι Beauchamp και Thomas (2009) επικεντρώνονται στη συμβολή των συναισθημάτων ως μέσο για την κατανόηση της ταυτότητας των εκπαιδευτικών και υποστηρίζουν ότι αυτά αποτελούν έναν βασικό παράγοντα μέσω του οποίου η ταυτότητα διαμορφώνεται και εκδηλώνεται. Τα συναισθήματα καταλαμβάνουν σημαντικό μέρος της ταυτότητας των εκπαιδευτικών, το οποίο τους/τις ακολουθεί και στην μετέπειτα επαγγελματική τους πορεία. Αρκετοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι και οι προπτυχιακοί/κές φοιτητές/τριες έρχονται αντιμέτωποι με μια πληθώρα συναισθημάτων κατά τη διαδικασία μάθησης της διδασκαλίας, τα οποία είναι δυνατό να ασκήσουν επιρροή στον τρόπο που ερμηνεύουν τις ποικίλες εμπειρίες μάθησης και τη διαδικασία μέσω της οποίας κατανοούν τους εαυτούς τους μέσα στο επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού. (βλ. π.χ.: Flores & Day, 2006. Ifanti & Fotopoulou, 2010. Sutton & Wheatley, 2003. Timostsuk & Ugaste, 2010. Yuan & Lee, 2016).

Παρομοίως, ο Foucault (1979) μέσα από μια μετα-δομιστική προσέγγιση υπογραμμίζει τη συμβολή και τον ρόλο των συναισθημάτων στη διαμόρφωση της ταυτότητας ως κάτι που επηρεάζεται μέσα από τους λόγους εξουσίας και γνώσης (discourses of power and knowledge) που περιβάλλουν τους/τις εκπαιδευτικούς (στο: Jones & Kessler, 2020). Πιο αναλυτικά, ο Foucault (1979) υποστηρίζει ότι οι λόγοι αυτοί για τους/τις εκπαιδευτικούς περιλαμβάνουν πεποισθήσεις σχετικά με το τι είναι ή δεν είναι οι εκπαιδευτικοί, τις σχέσεις μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών/τριών και τη λειτουργία των σχολείων στην κοινωνία (Foucault (1979) στο: Jones & Kessler, 2020). Οι εκπαιδευτικοί στο σχολικό περιβάλλον λειτουργούν ενταγμένοι σε ένα πλαίσιο πολυεπίπεδων ερμηνειών, απαιτήσεων και αναγκών (demands) σχετικά με την εργασία τους, γεγονός που τους/τις θέτει σε κατάσταση συνεχούς διαπραγματεύσεως και δράσης. Όπως, λοιπόν, επισημαίνει και ο Zembylas (2003: 224) «ο σχηματισμός της ταυτότητας συνιστά ένα παράγωγο της εξουσίας και της γνώσης εντός ενός πλαισίου κανονικοποιημένων θεσμικών κωδίκων» και έτσι οι εκπαιδευτικοί είναι υποχρεωμένοι να κατασκευάσουν τις ταυτότητές τους από διαλεκτικό υλικό (discursive material) που τίθεται στη διάθεσή τους.

2. Μεθοδολογικό πλαίσιο

Πριν την πανδημία COVID-19 η διδασκαλία στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ήταν - κατά κύριο λόγο - οργανωμένη δια ζώσης. Κατά τη διάρκεια της πανδημίας η κατάσταση άλλαξε άρδην με τη συντριπτική πλειοψηφία των ακαδημαϊκών μαθημάτων να υλοποιούνται

αποκλειστικά διαδικτυακά, γεγονός που διαμόρφωσε σε διδάσκοντες/ουσες αλλά και σε φοιτητές/τριες μια νέα κανονικότητα (Vallee, 2020. Watermeyer et al., 2021). Αν και η τριτοβάθμια εκπαίδευση σύντομα ανασυντάχθηκε στην αντιμετώπιση των αλλαγών (Giner-Gomis et al., 2022) ωστόσο ο βαθμός και ο όγκος των αλλαγών που επήλθαν λόγω της πανδημίας ήταν μεγάλος, όπως αντίστοιχα και η δυσκολία να αντιμετωπιστούν οι αλλαγές αυτές (Jones & Kessler, 2020). Επιπλέον, οι αλλαγές αυτές δεν άφησαν ανεπηρέαστους και τους/τις προπτυχιακούς/κές φοιτητές/τριες, που έπρεπε άμεσα και γρήγορα να προσαρμοστούν κυρίως σε αυτές που αφορούσαν στον τρόπο διδασκαλίας και εκπαίδευσης (Aizenberg, 2022. Carrillo & Flores, 2020).

Με δεδομένο τις αλλαγές που επέφερε η πανδημία, με αναφορά στο εκπαιδευτικό και διδακτικό κυρίως πλαίσιο που μας αφορά, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η παρούσα έρευνα. Η έρευνα διεξήχθη στο Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (εφεξής: ΤΕΕΑΠΗ) του Πανεπιστημίου Πατρών κατά το ακαδημαϊκό έτος 2022-2023. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από προπτυχιακούς/κές φοιτητές/τριες του Τμήματος. Πρόκειται για στοχευμένο και όχι τυχαίας επιλογής δείγμα. Η επιλογή του συγκεκριμένου δείγματος έγινε διότι το σύνολο των φοιτητών/τριών αυτών βίωσε τη μετάβαση από την δια ζώσης στην εξ αποστάσεως διδασκαλία και την επάνοδο στην κανονικότητα με τη δια ζώσης παρουσία στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, κατόπιν της άρσης των αυστηρών υγειονομικών μέτρων. Επιπλέον, μία ακόμα ιδιαιτερότητα του δείγματος αυτού είναι σε συνάρτηση με το ακαδημαϊκό πλαίσιο σπουδών τους και την πανδημία. Πιο αναλυτικά, οι μεταβάσεις από το ψηφιακό στο δια ζώσης πλαίσιο διδασκαλίας και αντίστροφα αφορούσαν και συμπεριελάμβαναν εξίσου το θεωρητικό πλαίσιο καθώς και την πρακτική άσκηση.

Για τη συλλογή του ερευνητικού υλικού χρησιμοποιήθηκε ανώνυμο γραπτό ερωτηματολόγιο, καθώς συνίσταται για τη διερεύνηση εμπειριών και νοημάτων, ενώ μέσω ανοικτών ερωτήσεων παρέχεται η δυνατότητα στον/στην ερωτώμενο για αναλυτική αποτύπωση προβληματισμών, επιχειρημάτων και βιωμάτων του (Field & Hole, 2010. Fink, 2003. Maxwell, 2013). Επιπλέον, η μεθοδολογική αυτή επιλογή συλλογής δεδομένων προκρίθηκε έναντι μίας ημι-δομημένης συνέντευξης για τη διατήρηση της ανωνυμίας των ερωτώμενων, η οποία εξασφαλίζεται μέσω των ανώνυμων γραπτών ερωτηματολογίων και συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας των δεδομένων, ενώ ενδείκνυται για την ταυτόχρονη συλλογή στοιχείων (Βάμβουκας, 2010: 248-249. Κυριαζή, 2011: 117-118). Προηγήθηκε έλεγχος και αξιολόγηση του τρόπου διατύπωσης και κατανόησης του ερωτήματος από δυνητικούς/κές συμμετεχόντων, οι οποίοι/ες δεν συμπεριελήφθησαν στο οριστικό δείγμα. Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε στο περιθώριο του μαθήματος, η συμμετοχή σε αυτό ήταν προαιρετική και δε λαμβάνεται υπόψη στη βαθμολογία. Συμμετείχαν 25 συνολικά φοιτητές/τριες, όλοι/όλες φοιτούσαν στο τέταρτο έτος των σπουδών τους και το ποσοστό απόκρισης είναι 100%. Ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά το 92% είναι γυναίκες.

Συγκεκριμένα, το ερευνητικό ερώτημα αφορά στο πως η πανδημία επηρέασε την αντίληψη των προπτυχιακών φοιτητών/τριών σχετικά με τον εαυτό τους ως εκπαιδευτικό και τέθηκε ως εξής: «*Πώς θεωρείτε ότι σας επηρέασε η πανδημία, ως μελλοντικούς/κές εκπαιδευτικούς*».

Στην ανάλυση των αποτελεσμάτων που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, η μέθοδος που επιλέχθηκε για την επεξεργασία των απαντήσεων ήταν η θεματική ανάλυση περιεχομένου σε επίπεδο πρότασης. Η συγκεκριμένη μέθοδος επιλέχθηκε καθώς επιτρέπει τη συστηματική διερεύνηση του κειμένου και οδηγεί στη συστηματική κωδικοποίηση του γραπτού λόγου, που στην περίπτωση μας, είναι το υπό μελέτη ερευνητικό γραπτό ερώτημα προς τους φοιτητές/τριες (Κυριαζή, 2011: 281-292).

3. Αποτελέσματα

Για την επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων δεν προσδιορίστηκαν εκ των προτέρων άξονες ή κατηγορίες αλλά διαμορφώνονται κατόπιν της ανάλυσης του υλικού. Για αυτό τον λόγο επιλέχθηκε η μέθοδος της αναλυτικής επαγωγικής και μονάδα καταγραφής αποτελεί η πρόταση (Κυριαζή, 2011). Για την παρουσίαση των ποιοτικών αποτελεσμάτων επιλέχθηκαν σχετικά αποσπάσματα για να καταδειχθεί η ποικιλία των θέσεων και των απόψεων των συμμετεχόντων/ουσών φοιτητών/τριών. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ανωνυμία του συνόλου αλλά του παράγοντα φύλου επιλέχθηκε ενιαία γραμματική και αριθμητική της μορφής Φ00 κωδικοποίηση των απαντήσεων των συμμετεχόντων/ουσών.

Η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων ως προς τον τρόπο που η πανδημία επηρέασε την αντίληψή τους για τον μελλοντικό τους εαυτό ως εκπαιδευτικό ανέδειξε τέσσερις κατηγορίες:

- 1.1 Αλλαγές και μεταβολές
- 1.2 Απώλεια/Απουσία
- 1.3 Τεχνολογία εξ αποστάσεως
- 1.4 Εμπειρία

Η κατηγορία 1.1 εστιάζει στη στάση των φοιτητών/τριών του δείγματος απέναντι στις αλλαγές. Αντιλαμβάνονται την παρουσία των αλλαγών που επήλθαν μέσω της πανδημίας και σε ορισμένες περιπτώσεις συνειδητοποιούν ότι οι αλλαγές αποτελούν σταθερό σημείο αναφοράς στο εκπαιδευτικό πλαίσιο και ότι θα κληθούν ίσως αργότερα να αντιμετωπίσουν παρόμοιες αλλαγές ως μελλοντικοί/κές εκπαιδευτικοί. Ταυτόχρονα, μέσα από την ικανότητα του/της εκπαιδευτικού να ανταπεξέρχεται των αλλαγών προσδίδουν και κάποια χαρακτηριστικά που συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση, όπως ευελιξία και προσαρμοστικότητα. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα που ακολουθούν:

«Σίγουρα με έβαλε σε σκέψεις σχετικά με το πως θα αντιμετωπίζα εγώ την εκπαίδευση υπό αυτές τις συνθήκες» (Φ06).

«Θεωρώ ότι η πανδημία με βοήθησε να καταλάβω ότι ως εκπαιδευτικός και εγώ αργότερα θα κληθώ να ανταπεξέλθω σε διάφορες συνθήκες και δεδομένα κάθε φορά. Θα πρέπει να είμαι έτοιμη να προσαρμοστώ» (Φ08).

«Θεωρώ πως με επηρέασε στο να μη θεωρώ κάτι δεδομένο, καθώς οι συνθήκες που ζούμε καθημερινά μπορούν να διαφοροποιηθούν ανά πάσα στιγμή. Έτσι αυτή η εμπειρία με βοήθησε στο να μάθω να προσαρμόζομαι πιο εύκολα και να είμαι πιο προετοιμασμένη για αλλαγές» (Φ10).

«Ως μελλοντικούς εκπαιδευτικούς, η πανδημία μας βοήθησε να αντιληφθούμε πως τα πράγματα αλλάζουν συνεχώς και να βρισκόμαστε σε εγρήγορση για να βρίσκουμε συνεχώς λύσεις σε διάφορα θέματα που ίσως προκύπτουν κάθε φορά» (Φ13).

«[...] Η γρήγορη και αποτελεσματική σκέψη καθώς και η δυνατότητα προσαρμογής και ευελιξίας είναι στοιχεία που αποκόμισε μεγάλο ποσοστό των φοιτητών αλλά και των εκπαιδευτικών» (Φ14).

«Θα γνωρίζω ότι όλα είναι πιθανά οπότε θα μπορέσω να διαχειριστώ μια κρίση με μεγαλύτερη ψυχραιμία και αισιοδοξία» (Φ16).

Η επόμενη κατηγορία (1.2) αναφέρεται στην επιρροή που άσκησε η πανδημία ως προς την αντίληψη των φοιτητών/τριών του δείγματος, η οποία εντοπίζεται μέσα από απώλεια/απουσία επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης που αφορά κυρίως στο πλαίσιο της τάξης:

«[...] Φανερώθηκε η αξία χρήσης της τεχνολογίας αλλά και το αναντικατάστατο κομμάτι του να βρίσκονται όλα τα παιδιά μαζί σε μία τάξη, να αλληλεπιδρούν, να συνεργάζονται από κοντά» (Φ07).

«Με βοήθησε να καταλάβω τη σημασία της διδακτικής διαδικασίας και πως αυτή δεν μπορεί να αντικατασταθεί με κανέναν άλλον τρόπο πέρα από τη δια ζώσης διδασκαλία» (Φ25).

καθώς και απουσία εμπειρίας στο πλαίσιο των ακαδημαϊκών τους σπουδών:

«Πιστεύω πως επηρεαστήκαμε πάρα πολύ [...] γιατί θιώσαμε πρωτόγνωρες καταστάσεις, όπως η εξ αποστάσεως εκπαίδευση και θεωρώ ότι οι φοιτητές από προηγούμενα έτη που δεν είχαν να αντιμετωπίσουν αυτές τις καταστάσεις είναι σε πολύ καλύτερο επίπεδο απ' ό τι εμείς» (Φ20).

«Με την τηλεεκπαίδευση μπορεί να μην χάθηκε το θεωρητικό κομμάτι των σπουδών μας αλλά πιστεύω πως χάθηκε ένα τεράστιο μέρος του πρακτικού κομματιού» (Φ23).

Ακολουθεί η επόμενη κατηγορία (1.3) που εστιάζει στη σύνδεση της πανδημίας με τις νέες τεχνολογίες και πως η νέα υφιστάμενη κατάσταση σχετίζεται με τους ίδιους/ες ως

μελλοντικούς/ές εκπαιδευτικούς. Αυτή η μετάβαση είχε ως αποτέλεσμα την εξοικείωση των φοιτητών/τριών με τις νέες τεχνολογίες:

«Επιπλέον εξοικειώθηκα με νέες τεχνολογίες που σίγουρα θα μου φανούν χρήσιμες στο μέλλον» (Φ06).

«[...] Παρόλα τα αρνητικά θεωρώ πως η πανδημία με έφερε πιο κοντά με την τεχνολογία [...]» (Φ22).

Επίσης, επισημαίνεται η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και η συμβολή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία καθώς και η αναφορά σε πιθανή μελλοντική χρήση τους σε παρόμοιες καταστάσεις:

«Θεωρώ πλέον πως η τεχνολογία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. Συνεπώς, με την πανδημία εντάχθηκε περισσότερο στη ζωή μας. Άρα ως μελλοντικοί εκπαιδευτικοί οφείλουμε να την αξιοποιήσουμε στην εκπαιδευτική διαδικασία» (Φ03).

«[...] πλέον ξέρουμε πως να χειριστούμε μια εξ αποστάσεως εκπαίδευση» (Φ09).

«Θα ξέρω να διδάσκω εξ αποστάσεως, μία δεξιότητα που μπορεί να φανεί πολύ χρήσιμη [...]» (Φ16).

«Το γεγονός ότι εξοικειωθήκαμε τόσο πολύ με τη διαδικτυακή εκπαίδευση, ίσως μας βοηθήσει μελλοντικά σε κάποια κατάσταση που είτε θα επιλέξουμε εμείς σαν συνθήκη είτε μας επιβληθεί λόγω ανάγκης, όπως η πανδημία» (Φ17).

Στην κατηγορία 1.4 γίνεται αναφορά στην εμπειρία που αποκτήθηκε κατά τη διάρκεια της πανδημίας λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών της: *«Είναι μια ιδέα που πλέον δε θα με «τρομοκρατήσει» μιας και είδα από άλλους εκπαιδευτικούς πως πραγματοποιούν το μάθημα [...]» (Φ04)* και *«[...] επίσης βοήθησε στην ετοιμότητά μου για την εύρεση λύσεων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις» (Φ22).*

Μέσα από την προσέγγιση και μελέτη των τεσσάρων κατηγοριών, όπως αυτές προέκυψαν από τις απαντήσεις των φοιτητών/τριών του δείγματος, διαπιστώθηκαν επιπλέον τα εξής: Η έννοια της αλλαγής και της μεταβολής διατρέχει το σύνολο σχεδόν των απαντήσεων των φοιτητών/τριών ανεξάρτητα από τις κατηγορίες που διαμορφώθηκαν, όπως παράλληλα και ο τρόπος που θα αντιμετώπιζαν τις αλλαγές. Η αποδελτίωση αυτών των δυο επιπτώσεων κοινωνικών σημείων του συνόλου των κατηγοριών ανέδειξε τρεις τάσεις των ερωτώμενων σχετικά με τις αλλαγές και την αντιμετώπισή τους.

Η πρώτη τάση αφορά στην ικανότητα αντιμετώπισης έκτακτων και μη προβλέψιμων καταστάσεων που θα παρουσιάζονται καθόλη τη διάρκεια της επαγγελματικής πορείας του/της εκπαιδευτικού και τη δυνατότητα αντιμετώπισής τους. Το πλαίσιο της πανδημίας λειτούργησε ως αφορμή για αντιμετώπιση της συγκεκριμένης αλλαγής και ταυτόχρονα και

ως πεδίο γενικότερου προβληματισμού δυνητικής αντιμετώπισης κάθε αλλαγής. Παράλληλα φαίνεται να είναι αντιληπτό ότι οι αλλαγές και οι μεταβολές, ειδικότερα στον χώρο της εκπαίδευσης, αποτελούν σταθερό γνώρισμα. Η ευελιξία και η προσαρμοστικότητα του/της εκπαιδευτικού αποτελούν δεξιότητες που πρέπει να διαθέτει ο/η εκπαιδευτικός για να αντιμετωπίζει κάθε πρόκληση και αλλαγή ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα γνωρίσματά της (κατηγορία 1.1).

Στη δεύτερη τάση οι ερωτώμενοι/ες θεωρούν ότι απέκτησαν τα εφόδια, τον τρόπο για την αντιμετώπιση των αλλαγών που σχετίζονται με την πανδημία. Η προσαρμοστικότητα και η ευελιξία τους αφορούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις, οι οποίες φέρουν χαρακτηριστικά όμοια με της πανδημίας. Παρομοίως, και η εξοικείωσή τους με τις νέες τεχνολογίες λειτούργησε με ιδιαίτερη επιτυχία στη διεξαγωγή των μαθημάτων εξ αποστάσεως και στην αντιμετώπιση των περιορισμών που ίσχυαν λόγω της πανδημίας. Ωστόσο, η εξοικείωση τους αυτή με τις νέες τεχνολογίες φαίνεται να λειτουργεί ως μια δεξιότητα που είναι σε θέση να εφαρμόσουν σε συνθήκες που παραπέμπουν στην επικρατούσα κατάσταση στην πανδημία και όχι κάτι γενικότερο. Πρόκειται δηλαδή για μια τάση που από το ένα μέρος διαθέτει και αναγνωρίζει τη συμβολή της ευελιξίας, της προσαρμοστικότητας και των νέων τεχνολογιών στο χώρο της εκπαίδευσης, από το άλλο μέρος όμως σχετίζει την ενεργοποίηση και αξιοποίηση των δεξιοτήτων και των εργαλείων αυτών σε συνθήκες που προσιδιάζουν της πανδημίας (κατηγορίες 1.3 & 1.4).

Η τρίτη τάση αφορά στην ομάδα των ερωτώμενων που φαίνεται να διατηρεί επιφυλάξεις έως και αρνητική στάση απέναντι στη λειτουργία τους εντός των αλλαγών που έφερε η πανδημία. Θεωρούν ότι ο τρόπος που βίωσαν τις αλλαγές τους ζημίωσε, δεν τους προσέφερε κάποια δεξιότητα που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί μελλοντικά, αντίθετα υπολείπονται ακαδημαϊκών εμπειριών που θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν στην μελλοντική τους πορεία ως εκπαιδευτικοί και κατά συνέπεια στη διαμόρφωση της επαγγελματικής τους ταυτότητας (κατηγορία 1.2).

4. Συζήτηση

Η πανδημία COVID-19 επέφερε πλήθος αλλαγών, μέρος των οποίων αφορούσε και στην εκπαιδευτική διαδικασία. Μέσα από το άρθρο επιδιώκεται η διερεύνηση των απόψεων προπτυχιακών φοιτητών/τριών προσχολικής εκπαίδευσης σχετικά με τη βιωματική προσέγγιση της πανδημίας κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών τους σπουδών και τον αντίκτυπο των αλλαγών αυτών στην επαγγελματική τους ταυτότητα. Αφετηρία για τον ερευνητικό προβληματισμό στάθηκαν δύο σημεία, το ένα ότι η διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας των εκπαιδευτικών εντοπίζεται χρονικά να εκκινεί από τις προπτυχιακές σπουδές και το άλλο οι ιδιαίτερες συνθήκες -με αναφορά κυρίως στο ακαδημαϊκό πλαίσιο σπουδών- που διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο της πανδημίας με κυρίαρχο γνώρισμα τη μετατροπή της δια ζώσης διδασκαλίας σε εξ αποστάσεως διδασκαλία.

Η σύζευξη αυτή λειτουργεί ως αναστοχαστικό εφελτήριο για τη διερεύνηση της ταυτότητας των φοιτητών/τριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι η πανδημία και οι μεταβολές που επέφερε επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις αντιλήψεις τους για τον εαυτό τους ως εκπαιδευτικό στο μέλλον. Τα ευρήματα της έρευνας ανέδειξαν τέσσερις κατηγορίες σχετικά με τον τρόπο που η πανδημία επηρέασε τις απόψεις τους και ταυτόχρονα διαφάνηκαν και τρεις τάσεις σχετικά με τις αντιλήψεις τους για τις επερχόμενες αλλαγές ή περιόδους κρίσης στον εκπαιδευτικό χώρο και την αντιμετώπιση αυτών.

Από τις απαντήσεις του δείγματος διαπιστώνεται ότι μέσα από την πανδημία μπόρεσαν να αντιληφθούν ότι οι αλλαγές αποτελούν σταθερό σημείο αναφοράς στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, έχουν ποικίλες εκφάνσεις και αφορούν και στο μέλλον. Επιπλέον, οι αλλαγές αυτές –όπως επισημαίνουν– έχουν αντίκτυπο και στους/στις ίδιους/ες ως μελλοντικούς/κές εκπαιδευτικούς, καθώς πρέπει να είναι σε εγρήγορση και σε ετοιμότητα να τις αντιμετωπίζουν όσο το δυνατό πιο αποτελεσματικά. Σε ορισμένες περιπτώσεις εκφράζουν δισταγμό σχετικά με τη δυνατότητα ή την αποτελεσματικότητα αντιμετώπισης των αλλαγών αλλά ταυτόχρονα αναγνωρίζουν ότι αλλαγές θα υφίστανται και απαιτείται διαρκής εγρήγορση, ευελιξία και προσαρμογή σε αυτές. Το εύρημα αυτό ταυτίζεται με τους Foucault (1979), Zembylas (2003) και Christensen et al. (2022) που αναφέρουν ότι οι ταυτότητες των εκπαιδευτικών είναι ευαίσθητες σε δομικές αλλαγές σε διδακτικά/εκπαιδευτικά πλαίσια (teaching contexts). Παράλληλα, η εξοικείωση καθώς και η ευελιξία και προσαρμοστικότητα των φοιτητών/τριών έναντι των εκάστοτε αλλαγών που θα λαμβάνουν χώρα στο σχολικό πλαίσιο συνιστά μία ιδιαιτέρως σημαντική διαπίστωση ενταγμένη σε μία ευρύτερη προοπτική, που επιβεβαιώνει την παραδοχή ότι το επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού είναι από τη φύση του μετασχηματιστικό (Feiman-Nemser, 2012).

Ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες σημειώνουν ότι κατά την πανδημία στερήθηκαν τη διαζώσης επικοινωνία, η οποία δεν αντικαθίσταται με την επικοινωνία μέσω των νέων τεχνολογιών. Ακόμα, η απουσία επικοινωνίας στο πλαίσιο των ακαδημαϊκών σπουδών και ο αντίκτυπος της στην παρεχόμενη ποιότητα των διδακτικών εμπειριών συνιστούν αρνητικά στοιχεία τα οποία δεν μπορούν να αναπληρωθούν. Παρόμοια αποτελέσματα εντοπίζονται και στους Giner-Gomis et al. (2022).

Για την αντιμετώπιση των περιορισμών που είχαν τεθεί λόγω της πανδημίας αναζητήθηκαν και αξιοποιήθηκαν εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας. Ειδικότερα στον τομέα της εκπαίδευσης η διαζώσης τάξη μετατράπηκε σε ηλεκτρονική μέσω της τεχνολογίας και των πλεονεκτημάτων που αυτή παρέχει. Οι φοιτητές/τριες του δείγματος υπογραμμίζουν τη χρησιμότητα και την αναγκαιότητα των τεχνολογιών και εκτιμούν ότι έχουν καταφέρει να εξοικειωθούν με αυτές, ειδικά όσον αφορά στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εξοικείωσή τους αναφέρεται κατά κύριο λόγο στη δυνατότητά τους να υλοποιήσουν και οι ίδιοι/ες διδασκαλία με τη βοήθεια αυτών (Darling-Hammond & Hylar, 2020. Giner-Gomis et al., 2022).

Επίσης, θεωρούν ότι είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τις τεχνολογίες και στο μέλλον στον τομέα της εκπαίδευσης σε συνθήκες παρόμοιες της πανδημίας.

Ένα ακόμα στοιχείο που διαπιστώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων αφορά στην εμπειρία που αποκτήθηκε από τους/τις φοιτητές/τριες κατά την πανδημία στη διάρκεια των ακαδημαϊκών τους σπουδών. Πρόκειται για εμπειρία που μπορεί να αξιοποιηθεί και στο μέλλον και να αποτελέσει σημείο αναφοράς σε παρόμοιες συνθήκες. Η διαπίστωση αυτή φανερώνει ότι παρά τους περιορισμούς και τις δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν οι φοιτητές/τριες κατά την περίοδο της πανδημίας, μπόρεσαν ωστόσο βιωματικά να αντιληφθούν, να εντοπίσουν και να μάθουν τον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί προσαρμόζονται και προσαρμόζουν τη διδασκαλία τους σε έκτακτες καταστάσεις ή κοινωνικές καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης (Allen et al., 2020). Ακόμα, η ανάδειξη των τεσσάρων κατηγοριών και των τριών τάσεων που προέκυψαν από τα δεδομένα της παρούσας εργασίας φανερώνουν ότι η πανδημία παρά τους περιορισμούς που επέβαλε στη διδασκαλία των μαθημάτων φαίνεται ότι είχε και θετικές συνέπειες για τους/τις φοιτητές/τριες του δείγματος. Σχετικό εύρημα έχει αναφερθεί και από τους Giner-Gomis et al. (2022).

5. Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν ορισμένοι περιορισμοί αλλά και μελλοντικές προεκτάσεις της παρούσας έρευνας. Βασικός περιορισμός είναι, όπως προαναφέρθηκε, ότι πρόκειται για αποκλειστικά στοχευμένο δείγμα ερωτώμενων. Πρόκειται για ένα ξεχωριστό δείγμα προπτυχιακών φοιτητών/τριών σχετικά με τη βιωμένη εμπειρία τους στο ακαδημαϊκό πλαίσιο σπουδών, εμπειρία που αφορά και στις δύο διαστάσεις διδασκαλίας (δια ζώσης και εξ αποστάσεως) σε συνδυασμό με το θεωρητικό και το πρακτικό μέρος των σπουδών τους. Επιπροσθέτως, πρέπει να ληφθεί υπόψη το σύντομο χρονικό διάστημα εντός του οποίου έπρεπε να διεξαχθεί η έρευνα προκειμένου να εντοπιστεί εγκαίρως το συγκεκριμένο δείγμα (προτού αποφοιτήσουν).

Η έρευνα επιδιώκει να συμβάλει στην κατανόηση της διαμόρφωσης της ταυτότητας των νέων εκπαιδευτικών υπό το πρίσμα μιας δεδομένης χρονικής συγκυρίας με πολλές ιδιαιτερότητες, προβληματισμούς και επιπτώσεις στο ακαδημαϊκό και όχι μόνον πλαίσιο. Όσον αφορά σε περαιτέρω προεκτάσεις των ευρημάτων της έρευνας, αυτά παρέχουν ένα ερμηνευτικό πλαίσιο σχετικά με πως οι αλλαγές επηρεάζουν την αντίληψη των προπτυχιακών φοιτητών/τριών ως μελλοντικών εκπαιδευτικών και συνεπώς τον αντίκτυπο αυτών των αλλαγών στην ταυτότητά τους. Μπορούν, συνεπώς, να συνεισφέρουν και να αξιοποιηθούν ως θεωρητική πλαισίωση για το πως η πανδημία COVID-19 ασκεί επιρροή στην ταυτότητα προπτυχιακών φοιτητών/τριών άλλων τμημάτων.

Στις μελλοντικές κατευθύνσεις θα μπορούσαν, ακόμα να προστεθούν, η διερεύνηση των απόψεων και άλλων εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία κατά την περίοδο της

πανδημίας ή σε άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης, καθώς και πώς η ταυτότητα προπτυχιακών φοιτητών/τριών επηρεάζεται και διαμορφώνεται γενικότερα σε συνθήκες που διακρίνονται από αστάθεια, αλλαγές και μεταβολές συγκρίσιμες με των αντίστοιχων του πλαισίου COVID-19. Σημαντική, επίσης, θα ήταν η πραγματοποίηση συγκριτικών μελετών με προπτυχιακούς/ές φοιτητές/τριες προσχολικής εκπαίδευσης που βίωσαν την πανδημία τόσο εντός της χώρας όσο και με άλλες χώρες.

6. Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της παρούσας εργασίας συνεισφέρουν στην κατανόηση της διαμόρφωσης της ταυτότητας των προπτυχιακών φοιτητών/τριών σε περιόδους που χαρακτηρίζονται από έντονες και εκτεταμένες αλλαγές, όπως ήταν η πανδημία COVID-19.

Η συμβολή της παρούσας εργασίας κρίνεται σημαντική για τους εξής λόγους: Πρώτον, μπορεί να αξιοποιηθεί ως σημείο αναφοράς σε περαιτέρω ερευνητικές προσεγγίσεις με απώτερο στόχο την επιβεβαίωση ή όχι των παραγόντων που φαίνεται να επιδρούν στην ταυτότητα των νέων εκπαιδευτικών και την επηρεάζουν, με ιδιαίτερη έμφαση σε περιόδους κρίσης και μεταβολών, όπως ήταν η πανδημία. Να αναδείξει δηλαδή ταυτίσεις και κοινές αναφορές ή όχι με ευρήματα σχετικών με το θέμα ερευνών. Δεύτερον, τα ευρήματα μπορούν να αξιοποιηθούν ως ερευνητικό εργαλείο συγκριτικής προσέγγισης που θα συνεισφέρει στη βαθύτερη κατανόηση της ταυτότητας του/της εκπαιδευτικού. Μπορεί να λειτουργήσει συγκριτικά ως εφαλτήριο για την ανάδειξη και άλλων πιθανών παραγόντων που επέδρασαν στο πλαίσιο της πανδημίας και είχαν χωρικές, χρονικές, πολιτισμικές ή άλλου είδους καταβολές διαφοροποιώντας έτσι την ανάδειξη επιπλέον παραγόντων σε ερευνητικό επίπεδο.

Κλείνοντας, μέσα από την έρευνά μας φάνηκε ότι η πανδημία με τις συνακόλουθες αλλαγές και μεταβολές με αναφορά στο πλαίσιο των προπτυχιακών σπουδών που στην παρούσα εργασία μας απασχολεί, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό στην αντίληψη των φοιτητών/τριών ως μελλοντικών εκπαιδευτικών. Προσέγγισαν βιωματικά μια διαφορετική και απρόβλεπτη πτυχή της εκπαιδευτικής πράξης και μέσα από αυτήν τη διαδικασία αντιμετώπισαν αναστοχαστικά τις μελλοντικές προκλήσεις που ενδεχομένως θα κληθούν οι ίδιοι/ες ως εκπαιδευτικοί να αντιμετωπίσουν. Αντιλήφθηκαν τον εαυτό τους ως εκπαιδευτικό μέσα από ένα διαφορετικό πλαίσιο κι η προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν και να λειτουργήσουν όσο το δυνατόν καλύτερα στο δεδομένο πλαίσιο αλλά και ενδεχόμενες παρόμοιες μελλοντικές καταστάσεις συντελούν στη διαμόρφωση της επαγγελματικής ταυτότητας του/της νέου/νέας εκπαιδευτικού, ενός/μιας εκπαιδευτικού που είναι σε θέση να οραματίζεται τις αλλαγές και τις μεταβολές ως ευκαιρία για δράση και επαναπροσδιορισμό στο εκπαιδευτικό γίγνεσθαι.

Βιβλιογραφία

- Aizenberg, M. (2022) Preservice kindergarten teachers' narratives during the COVID-19 pandemic. *Quality Assurance in Education*, 30 (1):73-86. <https://doi.org/10.1108/QAE-06-2021-0099>.
- Allen, J.M., Rowan, L. & Singh, P. (2020) Teaching and teacher education in the time of COVID19. *Asia – Pacific Journal of Teacher Education*, 48(3):233-236, doi: 10.1080/1359866X.2020.1752051.
- Beauchamp, C., & Thomas, L. (2009) Understanding teacher identity: An overview of issues in the literature and implications for teacher education. *Cambridge Journal of Education*, 39(2):175-189.
- Beijaard, D., Meijer, P.C. & N. Verloop (2004) Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20:107-128.
- Βάμβουκας, Μ.Ι. (2010) *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, Αθήνα: Γρηγόρη.
- Carrillo, C. & M.A. Flores (2020) COVID-19 and teacher education: A literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4):466-487.
- Chong, S. & E.L. Low (2009) Why I want to teach and how I feel about teaching – formation of teacher identity form pre-service to the beginning teacher phase. *Educational Research and Policy Practice*, 8: 59-72.
- Christensen MK, Nielsen KS & LD. O'Neill (2022) Embodied teacher identity: A qualitative study on 'practical sense' as a basic pedagogical condition in times of Covid-19. *Advances in Health Sciences Education*, 27(3):577–603 <https://doi.org/10.1007/s10459-022-10102-0>.
- Cooper, K. & M.R. Olson (1996) The multiple "I"s' of teacher identity. In M. Kompf, W.R. Bond, D. Dworet and R.T. Boak (Eds.), *Changing research and practice: Teachers' professionalism, identities and knowledge*. London/Washington, DC: The Falmer Press, 78-89
- Darling-Hammond, L. & M.E. Hyler (2020) Preparing educators for the time of COVID . . . and beyond. *European Journal of Teacher Education*, 43(4):457-465, doi: 10.1080/02619768.2020.1816961.
- Day, C., & R. Leitch (2001) Teachers and teacher educators' lives: The role of emotion. *Teaching and Teacher Education*, 17:403-415.
- Day, C., Elliot, B., & A. Kington, (2005) Reform, standards and teacher identity: Challenges of sustaining commitment. *Teaching and Teacher Education*, 21(5):563–577. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2005.03.001>
- Feiman-Nemser, S. (2012) *Teachers as Learners*, Harvard University Press, Cambridge: MA.

- Field, A. & Hole, G. (2010) *How to design and report experiments*. SAGE Publications, SAGE, Thousand Oaks, CA.
- Fink, A. (2003) *The Survey Handbook*, SAGE, Thousand Oaks, CA.
- Flores, M.A., & C. Day (2006) Contexts which shape and reshape new teachers' identities: A multi-perspective study. *Teaching and Teacher Education*, 22: 219-232.
- Foreman-Brown, G., Fitzpatrick, E. & K. Twyford (2022) Reimagining teacher identity in the post-Covid-19 university: becoming digitally savvy, reflective in practice, collaborative, and relational. *Educational and Developmental Psychologist*, DOI: 10.1080/20590776.2022.2079406
- Foucault, M. (1979) *Discipline and Punish*, New York, NY: Vintage.
- Giner-Gomis, A., González-Fernández, R., Iglesias-Martínez, M.J., López-Gómez, E. & I. Lozano-Cabezas, (2022) Investigating the teaching practicum during COVID-19 through the lens of preservice teachers. *Quality Assurance in Education*. <https://doi.org/10.1108/QAE-03-2022-0062>
- Ifanti, A.A. & V.F. Fotopoulou (2010) Undergraduate students' and teachers' perceptions of professional development and identity formation: A case study in Greece. *KEDI Journal of Educational Policy*, 7(1): 157-174.
- Jones, Al. & M.A. Kessler (2020) Teacher's emotions and identity work during a pandemic. *Frontiers in Education*, 5:583775.
- Kálmán, O., Tynjälä, P., & T. Skaniakos (2020) Patterns of university teachers' approaches to teaching, professional development and perceived departmental cultures. *Teaching in Higher Education*, 25(5):595-614. <https://doi.org/10.1080/13562517.2019.1586667>
- Kelchtermans, G. (2009) Who I am in how I teach is the message: Self-understanding, vulnerability and reflection. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 15(2):257–272 <https://doi.org/10.1080/13540600902875332>
- Κυριαζή, Ν. (2011) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα: Πεδίο.
- Maxwell, J.A. (2013) *Quality Research Design*, SAGE Publications, SAGE, Thousand Oaks, CA.
- Meyer, D. (2009) Entering the emotional practices of teaching. In P.A. Schutz & M. Zembylas (Eds.), *Advantages in teacher emotion research*. Dordrecht: Springer, 73-91
- Nguyen, H.T.M. & H. Yang (2018) Learning to become a teacher in Australia: A study of pre-service teachers' identity development. *The Australian Educational Researcher*, 45: 625–645 <https://doi.org/10.1007/s13384-018-0276-9>
- Schepens, A., Aelterman, A., & P. Vlerick (2009) Student teachers' professional identity formation: Between being born as a teacher and becoming one. *Educational Studies*, 35(4): 361-378.

- Sutton, R., & K. Wheatley (2003) Teachers' emotions and teaching: A review of the literature and directions for future research. *Educational Psychology Review*, 15:327-358.
- Timostsuk, I., & A. Ugaste (2010) Student teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 26:1563-1570.
- Vallee, M. (2020) Doing nothing does something: Embodiment and data in the COVID-19 pandemic. *Big Data & Society*, 7(1):1-12. <https://doi.org/10.1177/2053951720933930>
- van Lankveld, T., Thampy, H., Cantillon, P., Horsburgh, J., & M. Kluijtmans (2021) Supporting a teacher identity in health professions education: AMEE Guide No. 132. *Medical Teacher*, 43(2):124-136. <https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1838463>.
- Watermeyer, R., Crick, T., Knight, C., & J. Goodall (2021) COVID-19 and digital disruption in UK universities: Afflictions and affordances of emergency online migration. *Higher Education*, 81(3):623-641. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00561-y>
- Yuan, R., & I. Lee (2016) "I need to be strong and competent": A narrative inquiry of a student-teacher's emotions and identities in teaching practicum. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 22(7):819-841.
- Zembylas, M. (2003) Emotions and teacher identity: A post-structural perspective. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 9(3):213-238.
- Υφαντή, Α.Α. & Β. Φωτοπούλου 2016 Απόψεις τελειόφοιτων φοιτητών Παιδαγωγικών Τμημάτων για την επαγγελματική τους ταυτότητα. *Επιστήμες Αγωγής*, 1:146-161.
- Φωτοπούλου, Β. (2019) Επαγγελματική Ταυτότητα σε Σχηματισμό: Προπτυχιακοί Φοιτητές Αντιλαμβάνονται και Περιγράφουν τον Εαυτό τους ως Εκπαιδευτικό. *Επιστήμες Αγωγής*, 3:211-232.